

KUR'AN-I KERİM'İN TÜRKÇE TERCÜMELERİNDE BESMELE*

*Arzu ÇİFTOĞLU ÇABUK***

ÖZET

Türk kültüründe her işin başı ve başlangıcı olarak kabul edilen besmelenin Kur'an-ı Kerim tercümelerinde yazılışına çok önem verilmiştir.

Elimizdeki belgelere göre ilk besmele çevirisi, Karahanlı Türkçesi dönemine aittir. Türkçenin diğer tarihi dönemlerinde de besmele tercüme yapılmıştır.

Bazı âlimler, tam olarak tercüme edilemeyeceğini söyleyerek besmeleyi Türkçeye çevirmeden Arapça orijinal şekliyle bırakmışlardır.

Âlimlerin bir bölümü Kur'an-ı Kerim'deki diğer ayetler gibi besmelenin çevirisini yapmışlardır. Bu çeviriler bazı eserlerde kelime kelime olmuş bazı eserlerde açıklamalı olarak verilmiştir.

Türkçe tercümelerin bir kısmında ise hem besmelenin Arapça orijinal şekli hem de Türkçe tercümesi birlikte yazılmıştır.

Besmeleyi oluşturan dört unsur başlıca "b'ism", "Allah", "rahman" ve "rahim" kelimeleridir. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümelerinde "b'ism", atı birle adıyla, ism-i şerifiyle, adına, ismiyle şekillerinde yer almıştır. "Allah" kelimesi Ugan, İdi, Tañrı, Tañrı Te'âlâ, Allâh-ı Te'âlâ olarak Türkçeye çevrilmiştir. "Rahman" kelimesi için bağır sak, üküş rahmetlig, rüzî bergen, ulug bahşışlıg, yarlıkagan, merhametli, esirgeyen, esirgeyici gibi karşılıklar verilirken, "Rahim" kelimesi bağışlaguçı, ulaşu yarlıkagan, yarlıkaguçı, rahmeti lâzım, rahmat kılıcı, rahmet edici, bağışlayıcı olarak açıklanmıştır. Mahfuz fiili olarak besmelelerde başla-, oku-, tilavete baş- kullanılmıştır. Bazı tercüme örneklerinde bu dört unsurdan "Allah", "rahman" ve "rahim" kelimelerinin Türkçeye çevrilmeden Arapça aslına uygun olarak kaldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Besmele, Kur'an, Türkçe Kur'an Tercümeleleri, Rahman, Rahim

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili, El-mek: aciftoglu@iticu.edu.tr

BASMALAH IN THE TURKISH TRANSLATIONS OF THE QURAN

ABSTRACT

Because basmalah is considered as the beginning of every action in the Turkish culture, it is also given much importance to its writing in the translations of the Quran.

According to the documents we have, the first translation of the basmalah belongs to the period of Karahanlı Turkish. In the other historical periods of Turkish translation of basmalah is made.

Some scholars says that because basmalah can not be fully translated to another language, it should be left in the original Arabic form.

On the other hand, some of scholars have translated basmalah as other versus in the Quran. These are given as annotated or in the form of word for word translation.

In some Quran translations, both of the the Arabic original shape of basmalah and its Turkish translation are written together.

Basmalah consists of four elements as “b’ism”, “Allah”, “rahman” and “rahim”. “B’ism” has been translated as atı birle adıyla, ism-i şerifiyle, adına, ismiyle. The translation of “Allah” is Ugan, İdi, Tañrı, Tañrı Te’âlâ, Allâh-ı Te’âlâ. For “Rahman” the words bagırsak, bağışlagaçı, üküş rahmetlig, rûzî bergen, ulug bahşışlig, yarlıkagan, merhametli, esirgeyen, esirgeyici are used. “Rahim” is given as bağışlagaçı, ulaşı yarlıkagan, yarlıkagaçı, rahmeti lâzım, rahmat kılıcı, rahmet edici, bağışlayıcı in the Turkish translations of the Quran.

As the protected verb başla-, oku-, tilavete baş- has been selected. In the some examples of basmalah translations, “Allah”, “rahman” ve “rahim” remains originally.

In this study how the basmalah takes place in the Turkish translations of the Quran will be emphasized and it will be focused on the basmalah translations.

Key Words: Basmalah, Quran, Turkish Quran translations, Rahman, Rahim.

Bu çalışma bismelenin, Türkçenin tarihi dönemlerindeki Kur’an-ı Kerim tercümelerinde nasıl yer aldığı üzerinedir.

1.Giriş

Türkler hangi dini benimsemişlerse, o dinin kutsal kitaplarını kendi diline tercüme etmiş veya ettirmişlerdir. İslamiyet’i kabul eden ama Arapça bilmeyen halkın İslami düşüncüyü kavrayabilmesi, dinin temel direği olan Kur’an-ı Kerim’in anlaşılabilmesinden geçmekteydi. Bu kutsal kitabı anlamak da onun kendi dillerine çevrilmesiyle mümkündü (Yüksekkaya 2014: 31).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Kur'an-ı Kerim, önce Samanoğullarından Emîr Mansur b. Nuh zamanında Farsçaya tercüme edilmiştir. Farsçaya tercüme edilen tefsir, Muhammed b. Cerir-i Taberî tarafından Arapça olarak kaleme alınan Kur'an tefsiridir. Bu tefsir kısaltılıp Kur'an metni esas alınarak satır arasında Farsça çevirisi yapılmıştır. Kur'an'ın Türkçeye ilk tercümesinin tarihi ve mütercimi hakkında kesin bir söz söylemek mümkün olmamakla birlikte ilk Farsça çevirinin Türkçe çeviri için örnek oluşturduğu söylenebilir (Yüksekkaya 2014: 31).

Eldeki belgelere göre Kur'an-ı Kerim, İslamiyet'in kabulünden yaklaşık bir asır sonra Türkçeye tercüme edilmiştir. Bundan önce özellikle namaz surelerinin şifahen de olsa Türkçeye çevrildiği düşünülmektedir (Aydar 1996: 99-100).

Türkçe, Kur'an-ı Kerim'in çevrildiği en eski dillerden biridir. Kur'an gibi tercümesi son derece güç bir metin karşısında Türkçenin ifade gücünü açık bir şekilde ortaya koyan çeviri eserler, Türkçe kelimelerin o devirdeki anlamlarının Arapçaları yardımıyla doğru olarak tespit edilmelerini sağlamaktadır (Sağol 1997: 379). Yanlış bir şey söyleyerek günaha girme korkusuyla çeviriye en uygun kelimelerin seçilmesi, bu tercümelere dil açısından da en güvenilir kaynaklar haline getirmektedir.

Bu çalışmada Türkçenin tarihi dönemlerindeki Kur'an-ı Kerim tercümelerinde besmelenin nasıl yer aldığına bakılacak, besmele çevirileri üzerinde durulacaktır. Öncelikle besmele hakkında kısa bir bilgi verilerek onun Türk toplumundaki yerine değinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkçenin tarihi dönemlerinde yapılan Kur'an-ı Kerim tercümelerinde besmelenin orijinal hâliyle mi bırakıldığına veya çevrildiğine mi bakılacak ve besmele çevirileri hakkında bilgi verilecektir.

2. Besmele Üzerine

Besmele, sözlükte, "Esirgeyen ve başıslayan Allah'ın adı ile" anlamına gelen ve bir işe başlarken söylenen bismillahirrahmanirrahim sözü, bismillah" olarak açıklanmaktadır (TDK 2005: 250).

Sadece İslamiyet'te değil, birçok dinde besmeleye benzer kelime ve tabirlere rastlanmaktadır. Hinduizm'de *om*, Yahudilik'te *bâ-şem*, Hristiyanlık'ta *baba-oğul-kutsal ruh* veya *Rab İsa'nın adıyla*, bu dinlere mensup kişilerin bir işe başlarken kullandıkları tabirlere örnektir (Yıldırım 1992: 529). İslamiyet'in kabulünden önce Arapların besmele yerine *bismi'l-Lât ve'l-Uzzâ* ve *bismikellâhümme* ifadelerini kullandıkları bilinmektedir. Bazı rivayetlere göre bu âdet, İslamiyet'in ilk yıllarında besmele ayeti (27/30) nazil olana kadar devam etmiştir (Yıldırım 1992: 530).

Hûd suresinde geçen *bismillâhi mecrâhâ* ayetinden sonra besmele, Hz. Peygamberin emriyle "bismillâh" şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır (Derman, Uzun 1992: 533).

Tevbe Suresi dışında, 113 surenin başında yer alan¹ besmeleye Kur'an-ı Kerim'de iki şekilde rastlanmaktadır: Bunlardan birincisi sure başları, diğeri de Neml Suresi'nin, *innehû min*

¹ Tevbe Suresi'nin başına besmele yazılmamasının ve okunmamasının sebeplerini Şehid Abdulah Azzam şöyle açıklar: İlk görüşe göre, cahiliye Arapları bir kavimle kendi aralarında mevcut bulunan bir akdi bozmak istediklerinde bir yazı yazarlar ve buna besmelesiz başlarlardı. Allah bu sure ile Hz. Peygamber ve müşrikler arasındaki bağı bozmuştur. Ahitlere son verilmesi sebebiyle bu sure besmelesiz nazil olmuştur. Bir başka görüş Hz. Osman'dan rivayet edilmiştir: "Enfal suresinin kıssası ile Tevbe süresinin kıssası birbirine benzer ve Hz. Peygamber, Tevbe Suresi'nin Enfal'den olduğunu beyan etmeden vefat etmiştir. Ben de bu sureyi Enfal'den zannederek peşi sıra zikrettim ve aralarına besmele koymadım." Üçüncü bir görüşe göre Hz. Osman'ın zamanında Kuran yazılırken sahabenin bir kısmı "Bu iki sure bir suredir." derken, bir kısmı "İki ayrı suredir." demişlerdir. Bu yüzden araya boşluk bırakılmış "Aynı suredirler" diyenlerden dolayı besmele zikrolunmamıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Süleymâne ve innehû bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm “Gerçek şu ki, bu, Süleyman’dandır ve şüphesiz Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyladır” (Yazır 1995: 42) şeklinde olan 30. ayetidir. Bu surede geçen bismelenin Kur’an-ı Kerim’den bir ayet olduğu hususunda din âlimleri hemfikirdir; ancak sure başlarında bulunan besmelelerin her birinin müstakil birer ayet olup olmadığı ihtilaflıdır. Günümüzde bismelenin bir ayet olup olmadığıyla ilgili düşünceler şöyledir:

1. Sure başlarındaki besmelelerin hiçbiri ayet değildir.
2. Sure başlarındaki besmelelerin her biri müstakil bir ayettir ve surelerin arasını ayırmak için nazil olmuştur.
3. Sure başlarındaki besmeleler, buldukları surelerden birer ayettir.
4. Yalnız Fatıha Suresi’nin başındaki besmele bir ayet olup sureye dâhildir; diğerleri ise ayet değildir, “teberrüken” yazılmaktadır (Yıldırım 1992: 530).

Besmeleyi oluşturan unsurlardan “Allah” özel isim, “rahman” hem isim hem sıfat, “rahim” ise sadece sıfat olarak kullanılan kelimelerdir. Besmeledeki bu üç kelimeyle anlam, özelden genele doğru gelişmiştir (Yazır 1995: 57).

3. Bismelenin Türk Toplumundaki Yeri

İslam âlemi için çok önemli olan besmele, Türk toplumunda da inananların sadece ibadetlerinde değil, günlük hayatlarında bile sıkça tekrarladıkları bir kelimedir. Türkçede kullanılan “Bir işe başlarken bismillahirrahmanirrahim sözünü söylemek” anlamında *Besmele çekmek* (Sözlük 2005: 250) ve “Bir işe uğurlu olması dileği ile başlamak” manasında *Bismillah demek* tabirleri bu ifadenin kullanım yaygınlığına örnektir (Sözlük 2005: 285).

Kültürlerin kendilerine özgü önem verdikleri sayılar vardır. İslam kültüründe bu sayılardan biri de “on sekiz”dir. On sekiz sayısının kutsal sayılması, Allah’ın *Hayy* isminin ebced hesabıyla on sekiz etmesi ve onun on sekiz bin âlemi temsilinin yanı sıra, bismelenin sessiz harflerinin on sekiz olmasının da etkisi olduğu düşünülmektedir (Koyuncu 2009: 404).

Sosyal hayatın her alanında rastladığımız besmele; eğitim, kültür, edebiyat, hat sanatı, mimari gibi pek çok alanda var olan bir unsurdur. Bu kelamın bu kadar önem kazanmasında, “Her kitabın anahtarı besmeledir” ve “Besmelesiz başlanmış işler, sonuçsuz kalmaya mahkûmdur” gibi hadislerin önemi büyüktür (Yazır 1995: 64, 65). “Allah Allah demeyince işler olmaz” “Allah diyen aldanmaz” “Kaçan da Allah çağırır, kovan da” diyen atasözlerimizde de çeşitli ifade biçimleriyle Allah’ı anarak işe başlamak gerektiği üzerinde durulur (Yılmaz 2007: 1081).

Besmele her işin başı ve başlangıcı olarak kabul edildiğinden Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında bütün yönleriyle ele alınmış, muhtelif edebi eserlerde çokça konu edilmiştir.

Bismelenin imlasından faziletine kadar konuyla ilgili her meseleden bahseden “Besmele Risalesi” başlıklı eserler mevcuttur (Derman, Uzun 1992: 538).

Neml Suresi’nin 27. ayetinde besmele Hz. Süleyman’ın Belkıs’a gönderdiği mektubun başında yer aldığı için, İslamiyet’in kabulünden itibaren yüzyıllar boyunca belgelere besmeleyle başlanması kuralı ortaya çıkmıştır (Derman 1992: 533). Burada Hz. Peygamber’in, hayatının sonuna kadar bu ibareyi kullanması ve bismelenin yazıldığı ilk satıra başka hiçbir şeyin

Hz. Ali, “Neden Tevbe Suresi’nin başında bismelenin yazılmadığı sorulunca o, “Çünkü besmele emandır. Tevbe Suresi’nde eman verme yoktur, kılıç vardır” der. Besmele rahmettir. Rahmette ise eman vardır. Ancak bu sure münafıklar ve kılıç üzerine nazil olmuştur. Münafıklara eman verme yoktur.

Son olarak, İmam Kurtubi ve Kuşayri ise “Ayetleri Cebrail getiriyordu, Allah Resulü değil. Cebrail bu surede besmeleyi getirmedeği için bu sure besmelesiz başlamıştır” görüşündedirler (Azzam: 2007: 14-15).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

yazılmamasını emretmesi de önemli olmuştur (Yıldırım 1992: 530). Bütün edebî eserlerde söz konusu kural gözetilmiş hatta divan mukaddimelerinin (dibace) manzum ve mensur kısımlarında mutlaka besmeleye yer vermek usul gereği olmuştur (Uzun 1992: 538). Uzun yıllar devam eden bu usulün Osmanlıların son zamanlarında yerini sonu içe kıvrık “be” harfine bıraktığı görülür. Bunun sebebi, üzerinde Allah yazılı kâğıtların ayak altına düşmesini önleme isteğidir (Derman 1992: 533).

Türk edebiyatında besmele daha çok mısra ve beyitlerde telmih ve iktibas yoluyla kullanılmış, müstakil manzumelerde de yer almıştır (Derman, Uzun 1992: 538). Şairler beyitlerinde besmeleyi ya aynen zikretmişler ya da buna telmihen “Allah adını anmak/zikretmek” şeklinde ifadelerle kullanmışlardır. *Işkname*'de şair, “Çü bismillâh diye vü başlaya dil/ Ferah ferhunde olur cân u dil” beytiyle mesnevisine başlarken, Süleyman Çelebi *Mevlid*'inde, “Allah adını zikredelim evvelâ/ Vâcib oldur cümle işte her kula” diyerek besmeleyi telmihle konuya giriş yapar (Derman, Uzun 1992: 539).

Besmelenin eğitim ve kültür hayatında ne kadar önemli olduğunu gösteren bir gelenek de *Bed'-i Besmele*² veya *Âmîn Alayı*³ olarak bilinen törendir. Bed'-i Besmele, “Okuma yaşına gelmiş bir çocuğun hocasının önünde ilk defa besmele çekmesi” demektir. Bed'-i Besmele törenlerinin⁴, törene katılan çocuklardaki okul korkusunu giderme, onları arkadaşlarıyla kaynaştırma ve ebeveynlerde çocuklarını okutma isteğini arttırma gibi eğitimde önemli katkıların olduğu bilinmektedir (Keskin 2010: 162).

Besmelenin İslamiyet'teki önemi, onun mimari eserlerde ve hat sanatında da tezyinî bir unsur olarak kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu yüzden bismelenin yazılışında nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda çeşitli rivayetlerin olduğu bilinmektedir. Bu rivayetlerden birisinde Hz. Peygamber Ebu Süfyan'a mesleğe yeni başlayan hattatlara anlatması için bismelenin nasıl yazılacağını tarif eder: “Hokkaya lika (ham ipek) koy, kalemi usulüne göre aç, bismelenin be'sini dik yaz, “sin” harfinin dişlerini açık göster, “mim”in gözünü köreltme (kapalı yazma), Allah lafzını özenerek yaz, rahman kelimesinde mürekkebi tazele (veya keşide vererek uzat), rahimi de güzelce yaz” (Derman-Uzun 1992: 534).

Besmelenin en güzel örnekleri Osmanlı hattatlarının elinden çıkmıştır. Besmeleyi yazarken itinalı davranılmasında, Hz. Enes'ten gelen bir rivayette “Bismillahirrahmanirrahim'i özenerek güzel yazan kişiyi Allah affeder” denmesi ve Hz. Ali'nin “Besmeleyi güzel yazan kişi affedilmiştir” sözlerinin önemi büyüktür (Derman-Uzun 1992: 534).

4. Türkçe Kur'an-ı Kerim Tercümelerinde Besmele

Üzerinde çalışma yapıp yayımlanan Kur'an-ı Kerim tercümelerinde veya ulaşabildiğimiz yazma eserlerde sure başlarındaki bütün besmele örneklerini inceleme fırsatı bulduk; orijinaline

² Osmanlılar döneminde yapılan ve “Besmele'ye başlamak” anlamına gelen okul töreni.

³ Tören sırasında okunan dualara “âmîn” denildiği için topluluğa “Âmîn Alayı” adı verilmiştir (Keskin 2010: 150).

⁴ Pazartesi veya perşembe günleri yapılan Bed'-i Besmele töreni için aileye bir gün önceden haber verilir, merasim günü diğer okul çocukları da hazır bulunurdu. Önde ilahiciler, arkada *Âmîn alayı* sıraya girip mektebe başlayacak çocuğun evine gelirlerdi. Besmele'ye başlayacak olan çocuk, yeni elbise giymiş, süslenmiş bir şekilde *âmîn alayı* beklerdi. Âmîn alayı gelince hoca dua eder, arkasından herkes “Âmîn” derdi. Çocuk önceden süslenerek hazırlanmış bir faytona veya “midilli” adı verilen bir ata bindirilir, ilahiler söylenerek yola çıkılırdı. Kafilenin önündeki iki kişi atlastan yastık üzerinde cüz kesesi ile elifbayı, arkasındaki çocuğun mektepte oturacağı minderle cüzünü koyacağı rahleyi taşırdı. Kafilde sırasıyla ilahi okuyanlar, âmînciler, çocuğun ailesi, davetliler ve halk yer alırdı. Çocuk bu şekilde bir müddet dolaştırıldıktan sonra mektebe getirilirdi. Mektebin hocası, odanın ortasındaki mindere, Besmele'ye başlayacak çocuk da hocanın karşısında otururdu. Hoca, Besmele çekip *Rabbi Yessir*'i okuduktan sonra, Arapça harfleri teker teker söyler ve öğrencisine de söyliettirir, *Rabbi zidni ilmen* duasıyla dersi bitirirdi. Öğrenci hem hocanın hem de odadakilerin ellerini öptükten sonra tören tamamlanırdı. Ailenin maddi durumuna göre sofralar kurulur, törene katılanlara yemek verilir veya yalnız lokma tatlısı ikram edilirdi. Âmîn alayındakilere, ilahicilere para dağıtılırdı; mektep hocasına ve kalfalara paranın yanı sıra cebelik çuha, mintanlık kumaş da hediye edildiği olurdu (Öcal 1991: 63), (Keskin 2010: 150-152).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

ulaşamadığımız eserlerde ise, üzerinde yapılmış çalışmaları esas aldık. Bu bölümde Türkçenin tarihi dönemlerinde yapılmış Kuran tercümelerindeki besmele çevirileri ele alınacaktır.

4.1 Karahanlı Türkçesi Dönemi

Türkiye’de bulunan Kuran tercümeleleri arasında en eskisi olduğu düşünülen eser, Türk ve İslam eserleri Müzesi’nde 73 numarada kayıtlıdır (Argunşah-Yüksekkaya 2014: 39). Hicri 734 (M. 1333) yılında Şirazlı Muhammed b. El-Hacc Devletşah adlı birisi tarafından yazılmış, Kur’an-ı Kerim’in kelime kelime tam tercümesidir (Sağol 1993: XXV) ⁵.

Fatiha Suresi’nin başındaki besmele, *Törütkenimiz bir Ugan İdi atı birlé bagırsağ kamug tınlıglarka rûzî berigli kamug mu’minlerni yarlıkagan* şeklinde tercüme edilmiştir (İnan 1961: 25).

Buradaki besmele tercümesinde kelimeyi daha iyi açıklayabilmek için, yakın anlamlı kelimeler kullanıldığı görülmektedir.⁶ Arapça “Allah” kelimesi, *Ugan*, “muktedir, esma-i hüсна’dan el-kadir” (Ünlü 1912: 780) ve *İdi* “Allah, Tanrı” (Ünlü 1912: 340) kelimeleriyle tercüme edilmiştir. “Rahman” kelimesi *rûzî berigli* “nimet, rızık veren” (Ünlü 1912: 616) şeklinde açıklanmıştır. “Rahim” kelimesinin Türkçeye tercümesi *yarlıkagan* “bağışlayan, merhametli, esma-i hüсна’dan er-Rahim” (Ünlü 1912: 855) şeklindedir.

Bakara Suresi’nin başında yer alan besmele, *Başlar miz törütgên éktülégên ulug İdi atı birlé, rûzî birgên kamug tépréniğlilerge, angar kirtgünmişni yarlıkadaçı* olarak çevrilmiştir. “Rahman” “*rûzî birgên*” olarak açıklanırken, “rahim” kelimesi için *yarlıkadaçı* tercih edilmiştir.

Aynı döneme ait başka bir çalışma olan *Rylands Nüşhası*’nda, ufak tefek değişikliklerle birlikte bismelenin genel olarak *Başladım Tangrı atı birle üküş rahmetlig ulaşu yarlıkagan* şeklinde çevrildiğini görüyoruz. Nisa ve İbrahim surelerinde tercümenin sonuna *ol* kelimesi eklenmiştir.

Burada mahfuz fiil *başla-* olarak alınmıştır. Geniş zaman kipinin kullanıldığı Enfal Suresi (Ata 2004: 33) dışındaki besmelelerde bu fiil geçmiş zaman kipiyledir. Kaf ve Zariyat surelerinde ise fiil kullanımı yoktur.

Allah kelimesi *Tangrı* kelimesiyle karşılanmış, adıyla *atı birle* şeklinde tercüme edilmiştir. “Rahman” kelimesinin Türkçe açıklaması *üküş rahmetlig* “çok merhametli, rahmetli” şeklinde yapılırken “rahim” kelimesi *ulaşu yarlıkagan* “devamlı, sürekli, ebediyen bağışlayan” şeklinde çevrilmiştir.

Kaf ve Zariyat surelerindeki besmele çevirileri diğer çevirilerden farklıdır: *Tangrı atı birle rûzî bergen yarlıkaglı* (Ata 2004: 140). *Tangrı atı birle rûzî bergen yarlıkagan* (Ata 2004: 143).

Besmelelerde fiil kullanılmadığını ve cümleye “Allah” kelimesinin çevirisi olarak *Tangrı* kelimesi ile başladığını görüyoruz. “Rahman” kelimesi için *rûzî bergen*, “rahim” kelimesi içinse *yarlıkaglı* ve *yarlıkagan* kelimeleri kullanılmıştır.

⁵ Türk ve İslam Eserleri Müzesi tadilatla olduğu için nüshayı incelememiz ve bütün besmele çevirilerini tespit etmemiz mümkün olmadı, ancak şu metinde geçen iki besmele çevirisini tespit edebildik. Bu eser hakkında Ayrıca yayımlanma aşamasında iki doktora tezi mevcuttur:

Kök, Abdullah (2004). “Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi (TIEM 73 1v/1-235/2). İnceleme- Giriş- Metin- Dizin”. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Ünlü, Suat (2004). “Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi (TIEM 73 235v/2-450r/7). İnceleme- Giriş- Metin- Dizin”. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Argunşah-Yüksekkaya 2014: 40).

⁶ Erbay, ayrıca “hamd” kelimesininin *şükür ü ögdi* şeklinde birbirine yakın anlamda olan iki kelimeyle karşılanmasını örnek göstermiştir (Erbay 2006: 99).

Sâd Suresi'nin çevirisi ise *Başladım Tanrı atı birle ulug bahşişlig ulaşı yarlıkagan* (Ata 2004: 98) şeklindedir. Burada “rahman” kelimesi, diğer tercümelere farklı olarak *ulug bahşişlig* yani, “çok rahmet eden” (Ata 2004: 248) olarak açıklanmıştır.

Rylands Nüshası'nda, Neml Suresi 60. ayetten başladığı için besmeleyi içeren 30. ayet yoktur.

Bu döneme ait bir başka çeviri de *Orta Asya Kur'ân Tefsiri*'dir.⁷ Satır arası Kur'an tercümelerinin bir örneği olan ve Orta Asya'da bulunmuş bu eser; ayet ve sureler hadis, kıssa ve çeşitli hikâyelerle açıklandığı için tefsir olarak adlandırılmıştır (Usta 2011: 9).

Meryem Suresi'nin başındaki besmele, *Başladım ol İdi atı birle* şeklinde tercüme edilmiştir (Usta 2011: 71). Mahfuz fiil olarak *başla-* kullanılmış, “Allah” *İdi* olarak tercüme edilirken, “rahman” ve “rahim” kelimelerinin tercümelere yer almamıştır.

Taha Suresi'nin başındaki besmele *Ol İdi atı birle kim andın özge İdi yok. Bağırşak kim kullarına rûzî berür, bağırşlaguçı kim ölüglering yazukın [yarlıkar]* şeklinde açıklamalı olarak verilmiştir (Usta 2011: 86). Burada herhangi bir mahfuz fiil kullanımı yoktur. “Allah” kelimesi, *İdi kim andın özge İdi yok* tercümesiyle verilmiştir. “Rahman”, kullarına nimet verdiği için *bağırşak* yani “şefkatli, çok merhametli” olarak açıklanırken, “rahim” ise *bağırşlaguçı* kelimesi ile karşılanmıştır.

Aynı eserde Enbiya Suresi'nin başındaki besmele çevirisi şöyledir: *Ol İdi atı birle kim kamug hâcetlerni revâ kıldı. Bağırşlaguçı turur kim kamug ma 'siyetdin küzedür. Bağırşak turur kim kamug türlüg tâ'at kılğuga Tefvik berür* (Usta 2011: 111). Mahfuz fiilin kullanılmadığı bu besmelede “Allah” “kendisinden istenen bütün dilekleri uygun bulan” anlamında *ol İdi kim kamug hâcetlerni revâ kıldı* olarak açıklanmıştır. “Rahman”, bütün günahlardan sakladığı için *bağırşlaguçı* olarak açıklanmış, “rahim”, *bağırşak* yani “kendisine ibadet edenleri başarıya ulaştırdığı için şefkatli” olarak açıklanmıştır.

Hacc Suresi'ndeki besmele tercümesi, *Başladım ol İdi atı birle, Ka'beni törütü yarlıkadı. Bağırşak turur kim dostka düşmânga rûzî berür. Bağırşlaguçı turur, dostlaring ukbâda yazukını yarlıkar* şeklindedir (Usta 2011: 125). Burada mahfuz fiili olarak *başla-* kullanılmış, “Allah” *İdi* olarak tercüme edilmiştir. “Rahman” dostla düşmana nimet verdiği için *bağırşak*, “rahim” dostların ahirette günahını affettiği için *bağırşlaguçı* olarak açıklanmıştır.

Feth Suresi'ndeki besmelede hem Farsça hem de Türkçe tercüme vardır: *Başladım Tengri atı birle yarlıkagan yarlıkaguçı* (Usta 2011: 126). Mahfuz fiil olarak *başla-*'nın alındığı bu tercümede, “Allah” kelimesi, diğer tercümelere farklı olarak *Tengri* olarak verilmiştir. “Rahman” için *yarlıkagan*, “rahim” için *yarlıkaguçı* denilerek affetme ve bağışlama kavramları hem Farsça hem de Türkçe kelimelerle karşılanmıştır.

Nebe Suresi'ndeki besmele tercümesi şöyledir: *Ol İdi atı birle yaratdı kamug 'âlem ehllerini tâ'at kılmak için, rûzî berür halklarga, neteg kim tilese yarlıkar mutî'lerin* (Usta 2011: 229). Mahfuz fiilin olmadığı bu besmele açıklamasında “Allah” bütün insanları ona ibadet için yaratan *İdi* açıklamasıyla verilmiştir. Halklara rızık verdiği için “rahman”, dilerse inananları affedeceği için “rahim”dir.

İnşikak Suresi'ndeki besmele tercümesi, kelime kelime çeviri şeklindedir: *Ol İdi atı birle, yarlıkagan, yarlıkaguçı* (Usta 2011: 242). Mahfuz fiilin olmadığı bu besmelede, “Allah” için *İdi*, “rahman” için *yarlıkagan*, “rahim” için *yarlıkaguçı* karşılıkları verilmiştir.

⁷ Bu çeviri *Leningrad Nüshası* veya *Anonim Tefsir* olarak da adlandırılmaktadır (Argunşah-Yüksekkaya 2014: 42).

4.2 Harezmi Türkçesi Dönemi

Harezmi Türkçesi döneminde de besmelenin Türkçeye tercüme edildiğini görüyoruz. *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi'nde* besmele genel olarak *Tangrı atı birle başlayur men; üküş rahmetlig, rahmeti lâzım* şeklinde çevrilmiştir.

Besmele, Arapça sözdizimine uygun olarak, “Allah” kelimesinin tercümesi olan *Tangrı* ile başlamıştır. Mahfuz fiil *başla-*, geniş zamanda kullanılmıştır. “Rahman” kelimesi, *üküş rahmetlig* “çok merhamet eden, çok esirgeyen” olarak çevrilirken, “rahim” kelimesinin çevirisi *rahmeti lâzım* “Rahmeti gerekli olan, rahmet sahibi” olarak verilmiştir (Sağol 1995: 127).

Bazı surelerde⁸ Tanrı kelimesinin hâl eki aldığını görüyoruz: *Tangrının atı birle başlayur men; üküş rahmetlig, rahmeti lâzım*.

Eserde surelerin bazılarında söz dizimi farklılığı vardır. Besmele, Tanrı kelimesi yerine fiil ile başlamıştır: *Başlayur men Tangrı atı birle; üküş rahmetlig, rahmeti lâzım*⁹

Bazı surelerde¹⁰ ise *Başladım Tangrı atı birle; üküş rahmetlig, rahmeti lâzım* şeklinde besmeledeki mahfuz fiil, geniş zamanda değil, geçmiş zamanda çekimlenmiştir.

Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi'nde diğer surelerden farklı olarak Enfal Suresi'nde besmele şu şekilde tercüme edilmiştir: *Âgâz kıldım Tangrı atı birle; dünyâda yarlıkagan, ol cihânda yarlıkagan* (Sağol 1993: 94).

Besmele tercümesindeki mahfuz fiil *âgâz kıl-*, “rahman” “rahim” kelimeleri ise *yarlıkagan* “merhamet eden, esirgeyen” olarak tercüme edilmiştir.

Neml Suresi'nin 27. ayetinde besmele, *Tangrının atı birle başlayur men; üküş rahmetlig, rahmeti lâzım* olarak Türkçeye çevrilmiştir (Sağol 1993: 209).

Bu döneme ait bir başka çalışma, *Türkçe ilk Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası*'dır. Bu çalışmada Bakara, Maide, Enam, Al-i İmran ve Nisa surelerinden ayetler vardır. Sadece Al-i İmran ve Nisa surelerinin başında besmele yer almaktadır ve çevirileri aynıdır: *Tengri atı birle başlayur men, üküş rahmetlig, rahmeti lâzım* (Üşenmez 2013: 226). “Allah” kelimesi *Tengri*, “rahman” kelimesi, *üküş rahmetlig* yani “rahmeti bol” ve “rahim” kelimesi *rahmeti lâzım* yani “rahmeti gerekli” olan şekilde Türkçeye çevrilmiştir.

Altın Ordu hanlarına ait XIV. yüzyılın sonu ve XV. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış iki yarlık ve bir bitiğin¹¹, Harezmi Türkçesi dönemine ait olduğu kabul edilmektedir (Argunşah-Yüksekkaya 2014: 174).

Yarlık ve bitiklerin ilk bölümü dua ve niyaz (*invocatio*)'dır. Bir kural olarak bu kısım her vesikada davet, temhid ve temcid duası ile başlar. Tanrı'nın adını içeren dua kısmının uzunluğu çeşitli şekillerde olabilir. Yarlık ve bitiklerde görülen şekiller; *hüve, hüve'l-gani'l-mu'in* ve *bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm*'dir (Özyetgin 1996: 78).

⁸ Sûretü'r-Ra 'd, Sûretü Tâhâ, Sûretü'l-Hacc, Sûretü'n- Neml, Sûretü'l-'Ankebut, Sûretü Nûn ve'l-Kalem

⁹ Sûretü'n-Mâ'ide, Sûretü Hûd, Sûretü Yusuf, Sûretü İbrâhîm, Sûretü'l-Hicr, Sûretü Benî İsrâ'îl, Sûretü Meryem, Sûretü'l-Mü'minûn, Sûretü'l-Furkan, Sûretü's-Şu'arâ, Sûretü'l-Kasas, Sûretü'l-Cinn, Sûretü'n-Nebe', Sûretü'n-Nâs

¹⁰ Sûretü's-Saff, Sûretü'l-Cum'a, Sûretü'l-Münâfikûn, Sûretü Küvviret, Sûretü İnfeteret, Sûretü'l-Mutaffifin, Sûretü'l-İnşikâk, Sûretü'l-Burûc, Sûretü Ve't-Târık, Sûretü'l-A'lâ, Sûretü'l-Gâşiye, Sûretü'l-ve'l-Fecr, Sûretü'l-Beled, Sûretü ve't-Tin, Sûretü'l-Kalem, Sûretü'l-Kadr, Sûretü lem Yekûn, Sûretü'z-Zelzele, Sûretü ve'l-Âdiyât, Sûretü'l-Kâri'a, Sûretü't-Tekâsür, Sûretü'l-Hümeze, Sûretü'l-Fil, Sûretü Kureyş, Sûretü'd-dîn, Sûretü'l-Kevser, Sûretü Ebî Leheb

¹¹ *Yarlık*, bir hükümdardan yabancı bir hükümdara gönderilen emir mahiyetindeki mektuplardır. *Bitik* ise hükümdarların bilgi almak ve vermek maksadıyla birbirlerine gönderdikleri mektuplardır (Özyetgin 1996: 78).

Kırım Hanlığına ait Hacı Girey Han ve Mengli Girey Han bitiklerinde dua ve niyaz kısmında besmele *bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm* olarak çevrilmeden orijinal biçimiyle yazılmıştır (Özyetgin 1996: 112, 116).

4.3 Anadolu Türkçesi Dönemi

Anadolu Türkçesi özellikleriyle yazılmış *Anonim Kur'an Tercümesi* adlı çalışmada Fatiha dâhil bütün surelerdeki besmeleler şu şekilde çevrilmiştir: *Vücûd ve hayât bekâ ve ihsân idici ve hayfandan muhâfaza idici Allâhîñ ism-i şerîfiyle tilâvet-i Kur'âna başlarım*" (Toker 2011: 10).

Besmelede "Allah" kelimesinin tercüme edilmeden *Allah* şeklinde kaldığını görüyoruz. "Rahman" kelimesi *Vücûd ve hayât bekâ ve ihsân idici* olarak açıklanmıştır. "Rahim", *hayfandan muhâfaza idici* şeklinde açıklanmış, "isim" kelimesi *ism-i şerif* olarak çevrilmiştir. Mahfuz fiil her ne kadar sadece *başla-* olarak görünse de "Kur'an-ı Kerim'i güzel sesle ve usulüne göre okuma" anlamına gelen *tilâvet* ifadesiyle anlama *oku-* 'mak da dâhil edilmiştir.

Neml Suresi'nin 30. ayetindeki besmele, *Dahî ol Tanrı adıyla başlanmış* şeklinde tercüme edilmiştir (Toker 2011: 305). Bu ayette besmeledeki *Tanrı* kelimesi, "Allah" karşılığı olarak verilmiş; "rahman" ve "rahim" kelimelerine Türkçe tercümede değinilmemiştir.

XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası Kur'an Tercümesi başlıklı çalışmada sadece Fatiha Suresi'nin başındaki bismelenin Türkçeye tercüme edildiği görülmektedir. Diğer sure başındaki besmelelerin *Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm* şeklinde Arapça aslında olduğu gibi bırakıldığını görüyoruz. Fatiha suresindeki tercüme şöyledir: *Tanrı adıyla yani başların yâ okırın; gey rahmet kılıcı, rahmet kılıcı* (Topaloğlu 1976: 1).

Tercümede "Allah", *Tanrı* olarak çevrilmiştir. Bismelenin içeriğinde mahfuz fiil için mütercim *başla-* veya *oku-* fiillerinden birinin kullanılabileceğini belirtmektedir. "Rahman" kelimesinin *gey rahmet kılıcı*, "rahim" kelimesinin ise *rahmet kılıcı* şeklinde Türkçeye çevrildiğini görüyoruz. Her ikisi için de Arapça kök düşünülmüştür.

Ayet olduğunda İslam âlimlerince bir ihtilafın olmadığı Neml Suresi'ndeki besmele (27/30) ise daha kısa bir şekilde tercüme edilmiştir: *Tanrı adıyla rûzî virici, rahmet kılıcı* (Topaloğlu 1976: 307). Herhangi bir fiilin yazılmadığı bu ayette, "rahman" kelimesinin *rûzî virici*, "rahim" kelimesinin ise *rahmet kılıcı* olarak açıklandığını görüyoruz.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir başka çalışmada, Neml Suresi'ndeki 30. ayet de (Karabacak 1994: 223) dâhil olmak üzere, bütün surelerde besmele orijinal haliyle, *Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm* olarak yazılmıştır.

4.4 Osmanlı Türkçesi Dönemi

Türkçe olup tabedilen ilk Kur'an tercüme tefsiri Ayıntaplı Mehmed Efendi'nin *Tefsiri-i Tibyân Tercümesi*'dir (Aydar 1996: 110). Hicri 1111 (Miladi 1699)'de basılan eserde, Fatiha Suresi dâhil, bütün besmeleler, *Rahman Rahim Allah adıyla* şeklinde Türkçeye çevrilmiştir (Fahir 1956: 5). Mahfuz fiilin olmadığı bu çeviride, aslına uygun olarak "Allah, "rahman" ve "rahim" kelimeleri Arapça olarak bırakılmıştır.

Bu dönemde Musa Kazım Efendi'nin küçük bir ciltten ibaret, *Safvetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* adında tamamlanmamış bir tefsir ve tercümesi vardır (Aydar 1996: 112).

Safvetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an'da besmele, *Rahman ve rahim olan Allah'ın ismiyle okurum* şeklinde tercüme edilmiştir (Musa Kazım Efendi 1335: 1). Tercümede mahfuz fiili olarak *oku-* seçilmiş; Allah", "rahman" ve "rahim" kelimeleri çevrilmeyerek Arapça asıllarına sadık kalmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

4.5 Türkiye Türkçesi Dönemi

Türkiye Türkçesi dönemindeki besmele tercümelerinde üç yöntem olduğu görülmektedir. Bunların birincisi, besmelenin Türkçeye çevrilmeden Arapça orijinal şekliyle yazılmasıdır.

Hüseyin Kazım Kadri'nin "Şeyh Muhsin-i Fani" takma adıyla 1924 yılında yaptığı çeviri *Nurü'l-Beyan*, döneminde basılıp yaygınlaşmıştır (Aydar 1996: 119). *Nurü'l-Beyan*'da Besmele çevirisi yapılmamıştır: *Bismillâhi 'r-rahmâni 'r-rahîm* (Şeyh Muhsin-i Fani vd.1340: 1).

1908 yılında Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Kur'an-ı Kerim'in, ezan ve namazın Türkçeleştirilmesi çabası ön plana çıkar (Aydar 1996: 112). TBMM, Kur'an'ı Kerim'in tercümesi için en uygun kişi olarak Mehmet Akif'i görür (Aydar 1996: 116).¹²

Şentürk ve Düzdağ tarafından neşredilip Mehmet Akif Ersoy'a ait olduğu belirtilen tercümede besmele orijinal haliyle *Bismillâhir-rahmânir-rahîm* olarak bırakılmış, Türkçeye tercüme edilmemiştir.

Mehmet Akif'ten sonra Kur'an tefsiri yapmakla görevlendirilen M. Hamdi Yazır, 1935-1938 yılları arasında yaptığı Kuran çevirisinde besmeleyi çevirmemiş, "*Bismillâhi 'r-rahmâni 'r-rahîm*" olarak orijinal haliyle yazmıştır; "Her Türk'ün pekâlâ bildiği ve az çok anladığı veciz ifade olan besmeleyi tercüme etmeye kalkışmayıp her halde aslıyla söylemek ve bu gibi açıklama ve tefsirlerdeki anlamını hayal edip düşünmeye çalışmak zorunlu bir iştir" diyerek besmele çevirisine karşı çıkar (Yazır 1995: 61-62).¹³

¹² Görevi kabul eden Akif, tercümesinin sonlarına geldiğinde birtakım endişelerle Mısır'da yaptığı çalışmalarını Türkiye'ye getirmez ve ölümünden sonra vasiyeti üzerine tercüme yakılır (Aydar 1996: 116). Yıllar sonra, Mehmet Akif Ersoy'a ait olduğu söylenen bir tercüme yayımlanır. Düzdağ, kitabın önsözünde şöyle der: "Seksen yıldır merak edilen, otuz yıl "gerçekten yakıldı mı, yoksa bir yerlerde saklı duruyor mu endişeli temennilerle anılan, nihayet yirmi yıl önce "yakanların" açık itirafı sonucu, üzüntüler içinde varlığından hemen ümit kesilen meal şimdi -üçte biriyle de olsa- karşımızda" (Şentürk 2012: XI).

¹³ Hamdi Yazır, besmelenin orijinal şekilde kalması gerektiğini, özellikle "rahman" ve "rahim" kelimelerinin çevirilerinde yapılan hatalar üzerinden açıklar: "Rahman esasen sıfat olması itibarıyla 'çok rahmet sahibi, pek merhametli, gayet merhametli ve sonsuz rahmet sahibi' diye tefsir edilebilirse de özelliği ve isim oluşu sebebiyle tercümesi mümkün olmaz. Bazılarının bunu esirgeyici olarak tercüme ettiklerini görüyoruz. Hâlbuki esirgemek esasında 'kısanmak', 'diriğ etmek' anlamındadır. 'Benden onu esirgedin' denilir. Sonra kısananın korunması, saklanması tabii olduğundan esirgemek onun bir gereği olan korumak anlamında kullanılır. Esirgeyici esasında 'kıskaç' demek olacağından Rahman'ın takdireni tefsiri dahi değildir. Bunun için eskilerimiz bu anlamda yarlıgamak fiilinden yarlıgayıcı sıfatını kullanırlardı. Kısacası rahman 'pek merhametli' diye eksik bir şekilde tefsir olunabilirse de tercüme edilemez. Zira merhametli ne 'sıfat-ı galibe' dendir, ne özel isimdir."

"Rahim" de sıfat-ı müşebbehe veya mübalağa ile ismi fail olarak ikinci bir sıfattır. İki sıfatın farkının daha açık olması için burada ikincisi daha uygundur ki 'çok merhamet edici' demek olur. Bu da Cenab-ı Allah'ın sıfatlarından biridir" (Yazır 1995: 55-56).

"Şu halde 'rahman' ile 'rahim' başka başka rahmet anlamına sahip olarak, birbirlerinden birer yönden ayrılış oluyorlar. 'Rahman' ve 'rahim' sıfatları, sadece bir pekiştirme için tekrar edilmiş değildirler. Her birinin kendine mahsus bir kuruluş anlamı ve mübalağa yönü vardır. Bir bakıma rahmanın rahmeti daha kapsamlıdır; çünkü her mahlûkla ilgili olur. Diğer yönden rahimin rahmeti daha kapsamlıdır; çünkü öbüründen ziyade bir fezi kapsamakta olup vekaleten kulları için de geçerlidir" (Yazır 1995: 59).

Yazır'ın, besmeledeki mahfuz fiilin çeviride kullanımıyla ilgili görüşleri ise şöyledir: "Allah'ın isminin öne alınması başlangıcı ve başlayışı yalnız Allah'ın ismine ayırmak içindir ki 'Ne kendim ve ne başka hatıra gelebilen hiçbir nam ile değil, ancak Allah Te'âlâ'nın namıyla şu işime başlarım, başlıyorum' demektir. Dolayısıyla besmele bu şekilde bir de tevhid manasını içermiştir. Dilimiz açısından ise cümleinin tamamlayıcı unsurları öne geçme hakkına sahip ve fiil tabiatıyla sonraya bırakıldığından hususileştirmenin ifade biçimi değişir ve 'başlarım Allah'ın ismiyle' demek gerekir. Bunda ise sözel fiilin hakikî fiilin yakınlığı temin edilmemiş olur. O halde 'Allah'ın ismiyledir ki başlarım, okurum, kalkarım, giderim' bir takdir yapılabilirse bu tevhid anlaşılır. Fakat düşmüş olan unsurun 'dir ki başlarım' biçimimde olduğuna dilimizde bir ipucu bulmak zordur. Söyleniş durumunda da vecizliğin bütün faydaları kaldırılmış ve adi bir söz söylenmiş olur" (Yazır 1995: 61).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Yazır'ın, eğer anlamının bilinmesi için çevrilmesi şartsa bismelenin tercümesi hakkındaki önerileri şöyledir:

1. Çok merhamet edici bir Rahmân olan Allah'ın ismiyle
2. Rahmân, Rahîm olan Allâh'ın ismiyle
3. Rahmân-ı Rahîm olan Allâh'ın ismiyle veya adıyla
4. Rahmân Rahîm olan Allâh namına
5. Rahmân Rahîm, Allâh'ın ismiyle
6. Allâh-ı Rahmân-ı Rahîmin ismiyle

İlk baskısı 1934 yılında, Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılan *Tanrı Buyruğu: Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri* başlıklı çalışmada Fatiha Suresi dışında, sure başlarındaki besmeleler çevrilmemiş, *Bismillâhirrahmânirrahîm* olarak bırakılmıştır.

Fatiha Suresi, *Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla başlarım* şeklinde tercüme edilmiştir (Doğrul 1980: 7). Burada mahfuz fiil olarak *başla-* kullanılmış, "Allah" kelimesi tercüme edilmezken, "rahman" için *esirgeyen*, "rahim" için *bağışlayan* kelimeleri tercih edilmiştir. Diğer Neml Suresi'ndeki besmele de *Esirgeyen bağışlayan Allah adıyla* şeklinde, mahfuz fiil kullanılmadan tercüme edilmiştir.

Hasan Basri Çantay da, 1957 yılında yaptığı Kur'an çevirisinde, sure başlarındaki besmeleyi *Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm* şeklinde orijinal haliyle bırakmış, Fatiha Suresi'ndeki besmeleye dipnot düşmüştür: "Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm: Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla (başlarım, okurum) demektir" (Çantay 2005: 20).

Türkiye Diyanet Vakfı'nın yayımladığı *Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali'n*, Fatiha Suresi'nde besmele, birinci ayet olarak *Euzû billâhimineşşeytânirracîm Bismillâhirrahmânirrahîm* şeklinde yazılmış ve "Nahl Suresi'nin 98. ayeti gereği Kur'an okumaya başlarken 'eûzü' çekilir" denmiştir (1999: VIII). Kur'an'daki diğer sure başlarında *Bismillâhirrahmânirrahîm* olarak bismelenin orijinal hali vardır.

Bu dönemde besmele yazımıyla ilgili ikinci yöntem, onun Türkçeye tercümesidir.

Latin harfleriyle basılan ilk Kur'an tercümesi, İzmirli İsmail Hakkı'nın *Maani-i Kur'an* adlı çalışmasıdır (Aydar 1996: 119). 1926 yılında Arap harfleriyle basılan tercümenin ikinci basımı 1932 yılında Latin harfleriyle olmuştur. Bu tercümede besmele, *Esirgeyen bağışlayan Tanrı adıyla* olarak çevrilmiştir.

İzmirli'nin çeviriyle ilgili açıklaması şöyledir: "Besmele-i Şerîfe'deki "rahmân" bütün mahlûkat hakkında, "rahîm" bilhassa müminler hakkında ve ihsan sahibi olan ve merhameti çok olan zat demektir. Her ikisi de esmâ-i ilâhiye'dendir. Eserimizde *esirgeyen, bağışlayan* isimleri ile tercüme edilmiştir. Makama göre 'başlarım, okurum, yerim, içerim' gibi fiiller takdir olunur. Burada *başlarım* fiili münasip olur" (İzmirli 1977: 2).

Muhammed Hamidullah'ın, Batıdaki örneklerini inceleyip onların yetersizliklerini gördükten sonra 1958 yılında *Saint Coran* adıyla Fransızca'ya yaptığı Kur'an tercümesinde Besmele, *Rahmân, Rahîm Allah adına* şeklindedir (Hamidullah 1958: 12).¹⁴

¹⁴ Besmele çevirisini niçin bu şekilde yaptığımı Hamidullah şöyle açıklar: "Müslüman yorumculara göre bu cümlede 'Allah adıyla (par le nom de Dieu) başlıyorum' gibi bir ifadeyi var saymak gerekir; fakat 'adıyla' (par le nom) ifadesi bir anlam belirsizliği verdiği ve aynı şekilde 'Allah'ın adıyla yemin ederim' bir anlamı da ifade edebileceği için bu ifade kaldırılmıştır. 'Avec le nom' cümlesi de aynı şekildedir. Daha iyisi olmadığından biz 'Allah adına' /Au nom de Dieu)

Muhammed Hamidullah Neml Suresi'ndeki besmeleyi *Çok merhametli, hep merhametli Allah adına* diye çevrilmiştir (Hamidullah: 2000: 526). Bu konuyla ilgili açıklaması ise şöyledir: “Her ikisi de aynı kökten gelen *rahmân* ve *rahîm* ‘merhametli’ anlamındadırlar (Birincisi, ikincisinden daha güçlü bir biçimde bunu belirtir). Bu nedenle biz bunları ‘çok merhametli’, ‘hep merhametli’ şeklinde çevirdik” (Hamidullah: 2000: 148).

Abdülbaki Gölpınarlı'nın yaptığı Kur'an-ı Kerim tercümesinde besmele çevirileri *Rahman ve Rahim Allah adıyla* şeklindedir (Gölpınarlı 1958: 2). “Allah”, “rahman” ve “rahim” kelimelerinin çeviride değişmediği görülmektedir.

İbadetlerin Türkçeleştirilmesi çabasıyla Türkçeye çevrilen bazı sureleri Cemal Kutay *Türkçe İbadet* başlıklı kitabında toplamıştır. Bu çalışmada Mehmet Akçay, İ. H Baltacıoğlu ve Adnan Sütmen tarafından yapılan Yasin surelerinin başındaki besmele çevirileri şöyledir: *Esirgeyen esirgeyici Allah'ın adı ile* (Kutay 1998: 83). *Acıyıcı esirgeyici Allah'ın Adıyla başlarım* (Kutay 1998: 86). *Esirgeyen, bağışlayan Allah adını anarak* (Kutay 1998: 113).

Tercümelerde mahfuz fiil olarak *başla-* ve *an-* kullanılmış; “rahman” *esirgeyen, acıyıcı*, “rahim” *esirgeyici, bağışlayan* şeklinde tercüme edilmiştir. Her üç besmele tercümesinde de “Allah” kelimesi çevrilmeden, orijinal haliyle kalmıştır.

Hüseyin Atay, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe anlamı* başlıklı kitabında besmelelerin Türkçeye tercümesini *Acıyan ve acıyıcı olan Allah'ın adıyla* olarak yapmıştır (Atay 1995: 1).¹⁵

“Allah” kelimesi tercümede değişmezken, Atay “rahman” için *acıyan* ve “rahim” için *acıyıcı* karşılıklarını uygun görmüştür.

1964 yılında yapılan *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* adlı çalışmada besmeleler, *Rahmân ve rahîm olan Allah Teâlâ'nın ismiyle (tilavete başlarım)* şeklinde Türkçeye çevrilmiştir (Bilmen 1964: 7).

Burada mahfuz fiil olarak seçilen *tilavete baş-* parantez içinde verilirken “rahman” ve “rahim” kelimeleri aynı şekilde kalmış, “Allah” kelimesi *Allah Teâlâ* olarak yazılmıştır.

Süleyman Ateş'in *Kur'an-ı Kerim Meali*'nde besmele çevirileri *Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla* şeklindedir (Ateş 1974: 16). Mahfuz fiilin kullanılmadığı besmele tercümesinde “Allah”, “rahman” ve “rahim” kelimeleri Türkçeye çevrilmemiştir.

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meali'ni hazırlayan Abdullah Atıf Tüzüner, besmele çevirilerini (*dünyada herkese*) *acıyan, (ahirette inananlara) acıyıp kayıran Allah adıyla* şeklinde yapmıştır (Tüzüner 1982: 2). Bu çeviride, “rahman” kelimesinin (*dünyada herkese*) *acıyan*, “rahim” kelimesinin ise (*ahirette inananlara*) *acıyıp kayıran* olarak Türkçeye çevrildiğini görüyoruz.

Besmele yazımıyla ilgili kullanılan üçüncü yöntem ise bismelenin hem orijinal haliyle hem de Türkçe tercümesiyle verilmesidir:

Süleyman Tefvik [Zorluoğlu] tarafından yapılan *Türkçe Kur'an-ı Kerim* tercümesinde sadece Fatiha Suresi'nin başında besmeleden önce euzü kısmı vardır: *Euzübillâhimineşşeytânirracîm: Allâh'ın rahmetinden la'net ile matrûd şeytândan cenâb-ı Hakka sığınırım* ([Zorluoğlu]: 1926: 2).

çevirisini tercih ettik. Bununla birlikte okuyucu, bundan, Tanrı'nın ismini devreye sokmak ya da Tanrı'nın dostluğunu kazanmak için Hristiyanlıkta kullanılan ‘Au nom Dieu’ formülünü anlamamalıdır; yalnız Allah'ın adıyla başlıyorum” ifadesini kastetmelidir.”

¹⁵ Atay, kitabın girişinde 1960 yılında Diyanet İşlerine yaptığı Kur'an-ı Kerim tercümesini, 35 sene sonra tekrar tercüme ettiğini söylemektedir (Atay 1995: 1).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Bütün sure başlarında önce bismelenin Arapça orijinal şekli yazılmış, altında Türkçe açıklaması verilmiştir: *Bismillâhirrahmânirrahîm: Dûnyâ ve âhirette bütün mahlukâta merhamet ve inâyet edici Allâh'ın ismiyle başlarım* ([Zorluoğlu]: 1926: 2). Burada mahfuz fiil olarak başla-kullanılmış; “rahman” ve “rahim” açıklaması birlikte dünya ve âhirette bütün mahlukâta merhamet ve inâyet edici şeklinde yapılmıştır.

Mevakib Tefsiri: Kur'an-ı Kerim ve Meali adlı eserde, sure başlarında önce *Bismillâhirrahmânirrahîm* şeklinde bismelenin orijinali, daha sonra *Rahmân rahîm Allah adıyla* diye açıklaması vardır (Mevlana Kemaleddin 1959: 9). Mahfuz fiilin olmadığı bu çevirilerde, *adiyle* dışındaki bütün kelimeler Arapça asıllarıyla kullanılmıştır.

1962 yılında Besim Atalay tarafından hazırlanan *Kur'ân-ı Kerim: Kur'ân Tercümesi: Tanrı Kitabı*'ndaki besmeleler *bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm* şeklinde yazıldıktan sonra onların açıklaması parantez içinde *Esirgeyen yarlıgayan Allah adıyla* olarak verilmiştir (Atalay 1962: 4). Mahfuz fiilin kullanılmadığı bu çalışmada besmelelerdeki “rahman” için *esirgeyen*, “rahim” için *yarlıgayan* çevirileri uygun görülmüştür.

Kur'an-ı Kerim'in nesir çevirilerinin yanı sıra, nazım olarak tercümelerine Cumhuriyet döneminde sık rastlanmaktadır.¹⁶

Kuran'ı Kerim: Manzum Meali ve Tefsir Özeti başlıklı çalışmada sure başlarında yer alan besmeleler, *Esirgeyensin Tanrım, bağışlayansın Tanrım/ Senin adınla açar, senle ağzım kaparım* şeklinde nazım olarak tercüme edilmiştir (Atalay 2007: 24).

Enver Tunçalp tarafından yapılan bir diğer nazım besmele çevirisi ise şöyledir: *Bana kuşku veren/ Şeytanları taşlarım/ Her işime Allah'ımın/ Adı ile başlarım* (Kutay 1998: 118).

5. Sonuç ve Değerlendirme

“Kur'an-ı Kerim'in anahtarı” olarak kabul edilen bismelenin çevirisine her dönemde özen gösterilmiştir. Bazı eserlerde, aslına sadık kalma düşüncesinden dolayı, kelime kelime çeviri yapılmış bazı eserlerde ise anlamı daha iyi açıklayabilmek, kelimenin anlamını daha iyi verebilmek kaygısıyla çeviriye açıklamalar ilave edilmiştir.

Elimizdeki belgelere göre bismelenin ilk çevirisi, Karahanlı Türkçesi döneminde yapılmıştır. Bu çeviride dikkat çeken bir nokta “Allah” kelimesinin Türkçe hem *Ugan* hem de *İdi* kelimesiyle karşılanmasıdır. Bu kelimelerin dışında diğer dönemlerde “Allah” karşılığında *Tañrı* ve *Tañrı Te'âlâ* kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren bazı tercümelerde, besmeledeki “Allah” kelimesinin çevrilmeden kaldığını görüyoruz.

Besmelede bir fiil kullanmak istendiğinde genel olarak *başla-* ve *oku-* tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra, *tilâvet-i Kur'âna başla-*, *tilâvet-i Kur'âna bed' et-* gibi anlam olarak her iki fiili de içeren tamlamalar vardır. Fiilin kullanıldığı besmele tercümelerinde en çok geniş zaman kipi kullanılmış, onu geçmiş zaman kipi takip etmiştir.

Bismelenin diğer bir unsuru olan be edatıyla birlikte kullanılan “isim” kelimesinin tarihi dönemlerde *atı birle*, *adına*, *adı-y-ıla*, *ismiyle* ve *ism-i şerîfi ile* şekillerinde Türkçeye tercüme edildiğini görüyoruz.

“Rahman” ve “rahim” kelimeleri, çevirilerde “rahmet” kelimesinin türevleri olarak karşımıza çıkar. Bu kelimelerin Türkçenin ilk dönemlerinde daha çok kelime karşılığı olarak verilmeye çalışıldığı, Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde ve özellikle Osmanlı Türkçesi

¹⁶ Kur'an-ı Kerim'in manzum çevirileri; Kur'an metnine sadık kalınmaması, ilim ve edebi yönden yetersizlik gibi sebeplerle eleştirilere maruz kalmıştır (Aydar 1996: 121).

döneminde kelimelerin açıklanmalı verildiği görülür. Bu dönemden itibaren birçok besmele tercümesinde “rahman” ve “rahim” çevrilmemiş, kelimelerin Arapça aslına sadık kalınmıştır.

Türkiye Türkçesi dönemindeki besmele yazımlarında üç ayrı yöntem görülür: a) Bismelenin Arapça orijinal şekliyle bırakılması b) Bismelenin Türkçeye çevrilmiş hâli c) Bismelenin hem orijinalinin hem de çevirisinin birlikte yazılması. Bu dönemde ayrıca bismelenin manzum çeviri örnekleri de mevcuttur.

	Mahfuz fiil	b' ism	Allah	Rahman	Rahim
Karahanlı Türkçesi	<i>başla-</i>	<i>atı birle</i>	<i>Ugan, İdi, ulug İdi, Tañrı</i>	<i>bagırsak, bağışlaguçı üküş, rahmetlig, rüzi bergen, rüzi berigli, ulug bahşışlıg, yarlıkagan</i>	<i>bagırsak, bağışlaguçı ulaşu yarlıkagan, yarlıkagan, yarlıkaglı, yarlıkaguçı</i>
Harezm Türkçesi	<i>âgâz kıl-, başla-</i>	<i>atı birle</i>	<i>Tañrı</i>	<i>üküş rahmetlig, yarlıkagan</i>	<i>rahmeti lâzım, yarlıkagan</i>
Eski Anadolu Türkçesi	<i>başla, oku-, tilâvet-i Kur'âna başla-</i>	<i>adı-y-ıla, ism-i şerifiyle</i>	<i>Allah, Tañrı, Tañrı Te'âlâ</i>	<i>gey rahmat kılıcı, rüzi virici, key rüzi verici, verici, Vücûd ve hayât bekâ ve ihsân idici</i>	<i>rahmat kılıcı, rahmet edici, havfdan muhâfaza idici</i>
Osmanlı Türkçesi	<i>başla-, oku-</i>	<i>adıyla, ismiyle, ism-i şerifi ile</i>	<i>Allah, Allah-ı Te'âlâ</i>	<i>esirgeyici, rahmân, rızk ve nîmet isâliyle rahmet edici</i>	<i>bağışlayıcı, rahîm, rahmet edici</i>
Türkiye Türkçesi	<i>an-, başla-, oku-, tilavete baş-</i>	<i>adına, adıyla, ism-i şerifi ile</i>	<i>Allah, Tanrı</i>	<i>(dünyada herkese) acıyan, acıyan, acıyıcı, çok merhametli, esirgeyen, rahman inâyet sahibi, rahman</i>	<i>(ahirette inananlara) acıyıp kayıran, acıyıcı, bağışlayan, bağışlayıcı, esirgeyici hep merhametli, iyilik eden, rahîm, rahmet sahibi, yargılayan, rahim</i>

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa ve Gülten Sağol Yüksekaya (2014). *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- ATA, Aysu (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi: Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ATALAY, Adil Ali çeviren (2007). *Kuran'ı Kerim: Manzum Meali ve Tefsir Özeti*. İstanbul: Can Yayınları.
- ATALAY, Besim hazırlayan (1962). *Kur'an-ı Kerim: Kur'an Tercümesi: Tanrı Kitabı*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A. Ş.
- ATAY, Hüseyin hazırlayan (1995). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı: (Meal)*. Ankara: Sek Yayınları.
- ATEŞ, Süleyman (1974). *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*. [y.y. : y.y.].
- AYDAR, Hidayet (1996). *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık.
- AZZAM, Abdullah (2007). *Tevbe Suresi Tefsiri (cihat dersleri)*. 3. basım. İstanbul: Buruc Yayınları.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1964). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

- BEDİR, Ahmed (2001). "Kuşeyrî'nin Letâifü'l-İşârât Adlı Tefsîrinde Bismelenin Yorumu", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: Şanlıurfa. 181-213.
- CLAUSON, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- DOĞRUL, Ömer Rıza (1980). *Tanrı Buyruğu: Kur'ân-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri*. IV. basım. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- DERMAN, M. Uğur ve Mustafa Uzun (1992). "Besmele-Hat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. V. cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 532-537.
- ERBAY Fatih (2006), "Eşzamanlı ve Artzamanlı Bir Karşılaştırma: Fatıha Sûresi'nin Türkçe Tercümeleeri". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. VIII. cilt, I. sayı. 90-109.
- ERDOĞAN Abdülkadir (1938). "Kur'an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri" *Vakıflar Dergisi*, I.cilt. 47-51.
- FAHİR, Süleyman çeviren (1956). *Kuran-ı Kerim Meali ve Tefsiri: Tıbyân Tefsiri: Tercüme-i Tıbyân/ Muhammed b. Hamza Ayıntâbi Mehmed Efendi*. İstanbul: Bütün Kitabevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki hazırlayan (1377/1958). *Kur'ân-ı Kerim ve Meali*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KAHRAMAN, Ferruh (2013). "Besmele ile Fâtiha Arasındaki Münâsebet". *Marife*, Bahar. 53-66.
- İNAN, Abdülkadir (1961), *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleeri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1952). "Eski Kur'an Tercümelerinin Dili Meselesi" *Türk Dili*, I/IX.cilt. 14-16.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı hazırlayan (1977). *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı: (Ma'âni-i Kur'an)* İstanbul: Eren Yayıncılık.
- KARABACAK, Esra (1994). *Eski Anadolu Türkçesi satır-arası Kur'an Tercümesi: Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım*. Harvard Üniversitesi: Cambridge, Mass.
- KARAMAN, Hayrettin, Ali Özek, İbrahim Kafi Dönmez vd. Hazırlayanlar (1999). *Kuran-ı Kerim ve Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali: el-Kur'âni'l-Kerim maa Tercemeti't-Türkiyye*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- KOÇ, Neslihan Keskin (2010). "I.Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27. sayı, s. 149-186.
- KOYUNCU, Zeynep (2009). "Hüsn ü Aşk'ta On Sekiz Sayısı Üzerine/ On the Number of Eighteen in Hüsn ü Ask" -*International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 1308-2140 Volume 4/7 Summer 2009, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936>, p. 401-423.
- KUTAY Cemal (1998), *Türkçe İbadet: Dini anlayabilmenin, Gerçek Müslüman Olabilmenin ve de Laikliği, Demokrasiyi Çağdaşlığı Koruyabilmenin Tek Yolu*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Musa Kazım Efendi (1335). *Safvetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- ÖCAL, Mustafa (1991). "Âmin Alayı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. III. cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 63.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

- ÖZYETGİN, A. Melek (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- SAĞOL [Yüksekkaya], Gülden (1993). *An Inter-linear Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish: Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Giriş ve Metin*, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- SAĞOL [Yüksekkaya], Gülden (1995). *An Inter-linear Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish: Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Sözlük*. Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- SAĞOL [Yüksekkaya], Gülden (1997). "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Türklük Araştırmaları Dergisi*. VIII. Sayı. 7-13.
- SARAÇ, Yekta (2005) yayıma hazırlayan. *Hasan Basri Çantay: Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerim Tefsirli Kur'an Meali*. İstanbul: Bilimevi.
- ŞEN, Ziya (2004) "İstiâze ve Besmele". *Diyanet İlmi Dergi*. XL. cilt. I. sayı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 91-100.
- ŞENTÜRK Recep, Asım Cüneyd Köksal yayına hazırlayanlar (2012). *Mehmed Akif Ersoy, Kur'an Meali: Fatıha Suresi - Berae Suresi*. İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Şeyh Muhsin-i Fani, Antepi Mustafa Efendi [ve öte.] hazırlayanlar (1340). *Nurü'l-Beyan: Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- TOKER, Mustafa (2011). *Anonim Satır Altı Kur'an tercümesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1978). *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası" Kur'an Tercümesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe Sözlük. 10. basım. Ankara.*
- TÜZÜNER, Abdullah Atif hazırlayan (1982). *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe mealı*. 3.basım. İstanbul: Elif Ofset Yayınları.
- USTA, Halil İbrahim hazırlayan (2011). *Orta Asya Kur'an tefsiri (Metin-Tıpkıbasım)*. Ankara: [y.y.].
- ÜNLÜ, Suat (2012). *Dođu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- ÜŞENMEZ, Emek (2013). *Türkçe ilk Kur'an tercümelerinden Özbekistan Nüshası: Satır Arası (İnterlinear) Türkçe-Farsça tercümelı tıpkıbasım*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- YAŞAROĞLU Macit, Hamidullah Muhammad, Mehmet Sait Mutlu (1965). *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi ve Türkçe Tercümeler Bibliyografyası*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- YAVUZ A. Fikri [ve öte.] çevirenler (1980). *Tefsirü'l-Meragi ve Tercümesi: Çağımız Anlayışıyla En Büyük Kur'an Tefsiri. Ahmed Mustafa Meragi*. İstanbul: Aydınlar Yayınevi.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1995). *Hak Dini Kur'an Dili: Türkçe Tefsir 1361/1942*. I. cilt. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, Suat (1992). "Besmele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. V. cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YILMAZ, Nuran (2007). "Kültürümüzden Atasözlerimize Yansıyan İslam Dininin İnanç Esasları: "Âmentü"/ The Fundamentals of the Religion of Islam which has Reflected the Proverbs

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Through Our Culture. *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 1308-2140. Volume 2/4 Fall 2007, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936>, p. 1077-1094.

YÜKSEKKAYA, Gülden (2014). "Kur'an-ı Kerim'in Kırgızca Çevirileri/ The Kyrgyz Translations of The Holy Quran". *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*,1308-2140 (Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu Armağanı), Volume 9/9 Summer 2014, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936>, p. 31-37.

ZÜLFİKAR, Hamza (1974). "Çağatayca Bir Kur'an Tefsiri". *Türkoloji Dergisi*. VI. Cilt, I. Sayı. 153-194.

[ZORLUOĞLU], Süleyman Tevfik tercüme eden (1926). *Tercüme-i Şerife: Türkçe Kur'an-ı Kerim*. İstanbul: İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kamil.

www2.diyinet.gov.tr/MushafIncelemeVeKiraat/.../Türkçe%20Mealler.doc. (22.08.2014).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

